

Intelligens anslås ut fra observerte ferdigheter som i utgangspunktet må læres. IQ (intelligenskvotient) er et mål på en persons prestasjon i forhold til en referansepopulasjon med henblikk på de ferdighetene som måles i en gitt test. Det finnes en rekke forskjellige IQ-tester med forskjellig innhold og form. De fleste av dem inneholder flere deltester som kan være ganske forskjellige (f.eks. de klassiske Binet-Simon-testene og de mer vanlig brukte Wechsler-testene). IQ beregnes som et slags gjennomsnittsmål for alle deltestene. Et avgjørende premiss for at IQ-tester skal fungere «rettferdig» er at de som testes har hatt omtrent samme anledning til å lære de ferdighetene som det spørres etter. Dersom dette er tilfelle, vil forskjeller mellom folk med hensyn til IQ kanskje avspeile noe mer grunnleggende, slik som evner eller intelligens. Forsøk på å lage såkalte kultur-frie tester har stort sett vært mislykket.

Den langvarige og konsistente interessen for IQ-tester i Vesten har to historiske kilder: Den ene er av rent praktisk karakter, spesielt det å forutsi fremtidige prestasjoner med utgangspunkt i IQ. Den andre er av teoretisk karakter, nemlig interessen for hva IQ-tester faktisk måler. De første brukbare IQ-testene ble utviklet fra et rent prediktivt formål. Alfred Binet og Theodore Simon ble helt på begynnelsen av 1900-tallet bedt om å utvikle tester som kunne identifisere hvilke barn som skulle plasseres på de nyopprettede spesialskolene i Frankrike. IQ-tester blir fortsatt brukt til å forutsi skoleresultater, spesielt i USA, og for en del andre tilsvarende formål. Denne bruk av IQ-tester er fortsatt en hovedbegrunnelse for deres eksistens. Forholdet mellom skårene på deler av IQ-tester blir brukt til diagnostiske formål. Som vist av Lars Smith og medarbeidere i dette nummer av Tidsskriftet, brukes IQ også som utfallsvariabel, bl.a. i studier av barn utsatt for potensielle risikoer, slik som lav fødselsvekt (1).

Den prediktive bruken av IQ-tester er klart rasjonelt begrunnet i den forstand IQ korrelerer høyt (i området 0,5–0,6) med skoleresultater. Korrelasjoner med mål på «suksess» slik som lønnsnivå, status osv. er lavere, men fortsatt ganske høye (0,3–0,4).

IQ-testenes prediktive suksess er også i noen grad deres svakhet. Skoleflinkhet dreier seg om et begrenset sett intellektuelle ferdigheter, slik som regning, verbale ferdigheter o.l. De som er flinke på skolen, har større sannsynlighet for å utdanne seg ytterligere, og få bedre betalte jobber. Slik vil IQ til en viss grad også forutsi suksess senere i livet, selv om en rekke andre egenskaper, slik som utholdenhet o.l., her som andre steder vil

spille en betydelig rolle. Oppfatningen av intelligens i de vestlige landene er nær knyttet til de samme ferdighetene som måles i IQ-tester, og derfor blir ofte IQ brukt mer eller mindre synonymt med intelligens.

Dette er problematisk i den forstand at i andre kulturer kan oppfatningen av hva intelligens består i være ganske annerledes. I de fleste afrikanske land er oppfatningen av intelligens nær knyttet til praktisk kompetanse. Immigranter i USA fra orientalske kulturer fremhever motivasjon og sosiale ferdigheter som sentrale elementer i intelligens i betydelig større utstrekning enn angloamerikanere.

Generelt ser det ut til at hva som oppfattes som intelligent, er avhengig av hvilke problemer som er viktig å løse i den fysiske og sosiale realitet man lever i. Dersom man skal måle intelligens, må man ta høyde for hvilke ferdigheter som er viktige blant dem man vil måle. Dette er ikke alltid blitt gjort tilfredsstillende, noe som kan ha ført til uberettigede påstander om lavere intelligens med utgangspunkt i IQ-tester. Dette har ført til opphetede diskusjoner, særlig i USA. Bl.a. pågår det en diskusjon om hvorvidt IQ-tester og opptakstester til universiteter og andre skoler (hvor spesielt afroamerikanere og spanskamerikanere har en gjennomgående tendens til å gjøre det relativt dårlig) er urettferdige overfor kulturelle og etniske subgrupper, og mange mener at slike tester bidrar til å opprettholde ulikheter.

Den teoretisk rettede forskning omkring IQ-tester har vært opptatt av å kartlegge hva IQ-tester faktisk måler (2). Den eldste teoretiske tradisjonen tar utgangspunkt i de faktoranalytiske teknikkene. Der har man vært opptatt av antall underliggende evner som IQ-testene måler. Et tidlig forslag (omkring 1905), som fortsatt er høyaktuelt, er Spearman's idé om at intelligens i hovedsak består av en generell intelligens sammen med et flertall av mindre viktige spesifikke evner. Andre har vært mer tilbøyelig til å foreslå flere mer eller mindre uavhengige evner. Amerikaneren Thurstone foreslo sju såkalte primære mentale evner. Andre har foreslått langt flere. «Rekorden» er 120 forskjellige evner. Dette er en debatt som ennå ikke kan avgjøres empirisk. Resultatene fra en faktoranalyse er avhengig av bl.a. hvilke tester som blir brukt. Uten teori er det ikke mulig å fastslå hvilke tester som skal inngå. En mer moderne tradisjon forsøker å kartlegge hvilke underliggende kognitive prosesser som henger sammen med IQ (2). Et av funnene i denne tradisjonen er at IQ-skårer henger noe sammen med reaksjonstid i kompliserte valgsituasjoner. Dette og tilsvarende funn

kan tyde på at IQ har noe med hastigheten av informasjonsbehandling å gjøre. Folk med høyere IQ har også større evne og tilbøyelighet til å lage seg mentale strategier som de bruker i problemløsnings situasjoner. Man skal imidlertid være klar over at også hastighet av informasjonsbehandling og etablering av strategier til dels kan være trenbart, og at de dermed ikke nødvendigvis er mer «grunnleggende» enn IQ-skårene selv. Ikke desto mindre er dette en lovende tradisjon sett ut fra et teoretisk perspektiv. Spesielt interessant er at det her gjøres forsøk på å knytte IQ-tradisjonen til allmenn kognitiv psykologi.

Atferdsogenetisk forskning, bl.a. fra Norge, har dokumentert at omtrent halvparten av variasjonen i IQ i vestlige populasjoner henger sammen med genetiske forskjeller. Debatten om mulige genetiske forskjeller mellom etniske grupper har generert mye støy men har vært lite klargjørende.

I de senere årene har det skjedd en del begrepsmessige nyskapninger. Den mest radikale av disse er kanskje Gardners forslag (3) om at man skal skille mellom sju forskjellige former for intelligens (musikalitet, bevegelsestalent, spatiale evner, logisk-matematiske evner, selvinnsikt og sosiale evner). De to siste er mer eller mindre det samme som den mye omtalte emosjonelle intelligens (EQ).

Oppsummeringsvis kan vi si at IQ-testene fortsatt forsvaret sin plass som prediktive instrumenter, men at deres teoretiske status er langt mer uklar.

Jon Martin Sundet
j.m.sundet@psykologi.uio.no
Psykologisk institutt
Universitetet i Oslo
Postboks 1094 Blindern
0317 Oslo

Jon Martin Sundet (f. 1941) er professor i psykologi ved Universitetet i Oslo. Han har drevet forskning på arv-miljø-problemet, med spesiell interesse for IQ og personlighetsvariabler.

Litteratur

1. Smith L, Ulvund SE, Lindemann R. Prediksjon av IQ hos barn med fødselsvekt under 1501 gram. Tidsskr Nor Lægeforen 2001; 121: 1886–91.
2. Sternberg RJ, red. Handbook of human intelligence. New York: Cambridge University Press, 1982.
3. Gardner H. Frames of mind. The theory of multiple intelligences. New York: Basic Books, 1983.